

Odrastanje djece u obiteljima razvedenih roditelja

Tirić, Marija

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Rijeci, Sveučilište u Rijeci, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:189:503190>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-08**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Teacher Education - FTERI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI

Preddiplomski sveučilišni studij Rani i predškolski odgoj i obrazovanje

Marija Tirić
Odrastanje djece u obiteljima razvedenih roditelja
ZAVRŠNI RAD

Rijeka, 2019.g.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI
Preddiplomski sveučilišni studij Rani i predškolski odgoj i
obrazovanje

Odrastanje djece u obiteljima razvedenih roditelja
ZAVRŠNI RAD

Predmet: Obiteljska pedagogija

Mentor: prof. viši predavač Vesna Katić

Student: Marija Tirić

Matični broj: 0299010730

U Rijeci, rujan, 2019.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da sam diplomski rad izradila samostalno, uz preporuke i savjetovanje s mentorom. U izradi rada pridržavala sam se Uputa za izradu završnog rada i poštivala odredbe Etičkog kodeksa za studente/studentice Sveučilišta u Rijeci o akademskom poštenju.

Marija Tirić, studentica

Sažetak

U svijetu se struktura obitelji pod utjecajem gospodarskih i društvenih promjena mijenja. U konstruiranju obitelji kao osnovne socijalne zajednice posljednjih su godina zamijećeni sljedeći trendovi: smanjivanje stope nupcijaliteta (sklapanja braka), porast stope divorcijaliteta, povećanje dobi prilikom sklapanja prvog braka, sve veća sklonost parova kohabitacijama, te opadanje stope fertiliteta i to s naglaskom opadanja fertiliteta u bračnim zajednicama. Opći je konsenzus u društvu, da punoljetne i odgovorne osobe mogu i trebaju svoju zajednicu smatrati obitelji, ali rasprave dobivaju novu dimenziju kada se proširuje slika obitelji i djecom. U završnom radu se žele prikazati izazovi odrastanja djece u obiteljima razvedenih roditelja.

Ključne riječi: obiteljski odgoj, struktura obitelji, razvod

Summary

In the world, the structure of family is under the influence of economic and social changes. In the construction of family as the basic social community, the following trends have been observed in recent years: a decrease in nuptiality rates (marriage), an increase in divorcialism rates, an increase in age at first marriage, an increasing tendency for couples to cohabitation, and a decline in fertility rates, with an emphasis on decreasing fertility in marriage. There is a general consensus in society that adults and responsible persons can and should consider their community to be a family, but discussions take on a new dimension when the image of family is expanded with children. The final paper seeks to outline the challenges of children growing up in divorced parents' families.

Key words: family upbringing, family structure, divorce

SADRŽAJ:

1. UVOD.....	1
2. OBITELJ	2
2.1. Struktura obitelji.....	2
2.2. Utjecaj strukture obitelji na razvoj djeteta	3
3. BRAK I BRAČNA ZAJEDNICA	6
3.1. Odnosi u braku	6
3.2. Uvjeti uspjeha i neuspjeha bračnih odnosa	7
3.2.1. Osobine bračnih partnera	7
3.2.2. Karakteristike braka i bračnih procesa.....	9
3.2.3. Bračna okolina	10
4. RAZVOD BRAKA	12
4.1. Obiteljska medijacija.....	13
4.2. Medijatori razvoda	14
4.3. Moderatori stresa razvoda	15
5. UTJECAJ RAZVODA BRAKA NA DJECU	17
5.1. Moderatori utjecaja razvoda na dijete	17
5.2. Reakcije djece na razvod.....	19
5.3. Kako djeca prihvataju razvod?	20
5.3.1. Djeca do treće godine života.....	21
5.3.2. Djeca u dobi od tri do pet godina.....	22
5.3.3. Djeca u dobi od šest do devet godina	23
5.3.4. Djeca u dobi od 10 do 12 godina	24
5.4. Promijenjena slika o sebi	25
6. PODRŠKA DJECI TIJEKOM I NAKON RAZVODA	27
6.1. Podrška roditelja.....	27
6.2. Podrška vrtića i odgajatelja	30
6.3. Pravna podrška	31
7. ZAKLJUČAK.....	33
8. LITERATURA	34

1. UVOD

Obitelj se može opisati kao jedna od najstarijih struktura u društvu, u kojoj ljudi organiziraju svoj život. S obzirom na to da se dinamika društva stalno mijenja, strukture koje su prisutne u društvu također su podložne promjenama. U današnje se vrijeme brak sklapa više iz ljubavi i unutrašnje želje partnera za stvaranjem obitelji, pa se može reći da je obitelj kao struktura vrlo nestabilna. Ako se partneri odluče na stvaranje obitelji, a nisu dovoljno spremni da se nose sa svim problemima, postoji mogućnost da će se htjeti rastaviti. Problem postaje još veći kada tu obitelj ne čine samo bračni partneri, već i djeca. Vijest o razvodu može imati veliki utjecaj na dijete, jer za njega obitelj i obiteljski dom predstavljaju sigurnost.

Za djecu koja se suočavaju sa problemima odrastanja u obitelji razvedenih roditelja, najbitnije je da dobiju podršku iz svoje okoline. Pitanja poput „kako se djeca nose sa svim promjenama koje se događaju u njihovoj obitelji“ i „u kojoj mjeri te promjene utječu na djetetov razvoj?“ služe kao poticaj za istraživanje ove tematike i kao smjernice za pomoć djetetu.

U ovom radu naglasak će biti stavljen na uzroke i posljedice razvoda na cijelu obitelj. Posebno će se baviti problemima s kojima se djeca susreću tijekom procesa razvoda, te će biti prikazano na koji način pomoći djeci u takvim stresnim situacijama.

2. OBITELJ

Obitelj kao društvena skupina prisutna je od početaka ljudske vrste, ali i dalje ne postoji točna definicija koja bi pobliže objasnila pojam obitelji (Benvin, 1972). Razni autori dali su svoje viđenje o pojmu obitelji, pa tako prema autoru Vukasović, A., „obitelj je temeljna društvena jedinica, prva i osnovna životna zajednica, zajednica osoba, najmanja društvena stanica i kao takva temeljna ustanova za život svakog društva.“ (Vukasović, 1994, prema Pašalić Kreso, 2012). U pedagoškoj enciklopediji obitelj je definirana kao „društvena grupa historijski promjenjivog oblika u čijim okvirima se odvija proces reprodukcije društvenih individua; proces prirodne reprodukcije koji podrazumijeva rađanje, odrastanje i umiranje ljudskih individua, s jedne strane, i proces njihove društveno-kulturne reprodukcije, s druge strane, koji se odvija kroz proces socijalizacije, individualizacije i zaštite i psihosocijalne stabilnosti i integriteta odraslih pojedinaca“. (Pedagoška enciklopedija, 1989. prema Pašalić Kreso, 2012:50). Iako se obitelj ne može točno definirati, postoje određena obilježja koja ju opisuju. Obitelj se prema tome smatra temeljem za stvaranjem društva, jedinicom u kojoj se odvija socijalizacija njezinih članova (Golubović, 1981). Upravo zbog potrebe njezinih članova da se u obitelji razvijaju i rastu, obitelj će postojati kao zajednica, bez obzira na promjene koje se mogu događati u njezinoj strukturi. Obitelj ne moraju činiti samo dvoje roditelja i djeca, obitelj mogu biti samo majka i njezino dijete, obitelj mogu činiti i bračni partneri bez djece. Zapravo je teško jednoznačno odrediti obitelj i ne postoji pravilo koje određuje broj članova ili izgled obitelji (Pašalić Kreso, 2012).

2.1. Struktura obitelji

Struktura obitelji mijenjala se kroz povijest. Nekada se obitelj sastojala od čak nekoliko generacija koje su živjele u istom domu (Benvin, 1972). Početkom industrijalizacije i urbanizacije broj članova u obitelji postaje manji. Parovi se počinju odvajati od svojih roditelja i sele se u gradove gdje započinju samostalni život. Također opada i broj djece koji se rađa u obitelji (Pašalić Kreso, 2012). Takve nove

obitelji dobivaju naziv nuklearne obitelji (Golubović, 1981). Pojam nuklearne obitelji se odnosi na užu obitelj, koju mogu činiti muž i žena s dvoje djece, jedan od supružnika i djeca, te muž i žena koji se nisu odlučili na proširivanje obitelji, odnosno na rađanje djece. Nuklearna obitelj se također odnosi i na dvoroditeljske obitelji s biološkim roditeljima i dvoroditeljske obitelji s dva adoptivna roditelja, jednoroditeljske obitelji, gdje je prisutna samo majka ili samo otac. Zatim dvoroditeljske obitelji gdje je prisutan jedan biološki roditelj i novi bračni partner roditelja (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Osim nuklearne, postoji i proširena struktura obitelji. Proširena obitelj se odnosi na ostale srodnike uže obitelji, kako što su bake i djedovi, te braća i sestre roditelja i njihova djeca (Golubović, 1981).

Struktura obitelji mijenja se promjenom odnosa među njezinim članovima i sukladno s promjenama u društvu. S obzirom na to da je primarna funkcija obitelji odgoj djece i podrška u njihovom rastu i razvoju, promjene koje se događaju mogu imati najviše utjecaja na djetetovo odrastanje.

2.2. Utjecaj strukture obitelji na razvoj djeteta

Pretpostavlja se da ako dijete odrasta u obitelji s dva biološka roditelja da će se stvoriti zdravije okruženje za razvoj nego ako dijete odrasta u jednoroditeljskoj obitelji. Struktura obitelji ne mora nužno utjecati na razvoj djeteta. Za dijete je najbitnije da se stvori poticajno i zdravo okruženje u kojem će se ono moći razvijati i rasti. Takvo okruženje može mu stvoriti obitelj koja mu pruža osjećaj sigurnosti i emocionalne podrške. Koja ga potiče da istražuje svijet oko sebe i usvaja nova znanja. Obitelj kojoj je sreća djeteta na prvome mjestu. Zdrava je ona obitelj koja dijete potiče na stvaranje prijateljstava i povezivanje sa širom zajednicom. Roditelji bi trebali djetetu prenijeti neke zajedničke vrijednosti i uvjerenja, te ga potaknuti da se brine o sebi i drugima oko sebe. Bitno je da sve što obitelj čini za dijete bude u svrhu dobrobiti djeteta, te da ga pokuša pripremiti na samostalni život u zajednici (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Zdrava i poticajna obitelj može biti i jednoroditeljska obitelj, ako je roditelj dovoljno kompetentan da stvori djetetu okruženje za razvoj kakvo bi imalo da su prisutna oba roditelja. Vrlo često roditelj to ne može ostvariti, najviše zbog slabije ekonomske

situacije u kojoj se nalazi. Primjerice ako majka ostane sama s djetetom trebat će više raditi kako bi im osigurala uvjete za normalan život. Dijete zbog toga više vremena provodi u odgojno-obrazovnim institucijama, a manje u obiteljskom domu. Zbog toga majka ne može omogućiti djetetu jednake uvjete za razvoj kao što bi imalo u dvoroditeljskoj obitelji. Isto tako u jednoroditeljskim obiteljima roditelj ima manji nadzor nad djetetom, te može biti previše blag i popustljiv prema djetetu što se kasnije odražava na njegovo ponašanje. Vrlo često djeca iz jednoroditeljskih obitelji pokazuju delinkventna ponašanja, te imaju manje samopouzdanja i slabije uspjehe u školi (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Razlog zbog kojeg roditelji ne mogu stvoriti dovoljno kvalitetno okruženje za dijete nije sama struktura obitelji, već promjene koje se događaju u njoj. Jednoroditeljske obitelji vrlo često nastaju zbog smrti jednog od supružnika ili zbog razvoda. Ako roditelj ima dovoljno znanja da sam brine o djetetu onda na njegove postupke neće utjecati promjene u strukturi obitelji, već će on biti dovoljno sposoban da stvori poticajno okruženje za razvoj djeteta (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Ponekad se samohranim roditeljima sklapanje novog braka čini kao dobro rješenje za sve članove obitelji. Kada samohrani roditelj ponovno stupi u brak on dobiva osobu koja će njemu služiti kao podrška, ali mu i pomoći u odgoju djece i poboljšanju ekonomskog statusa. Za razliku od klasičnih obitelji, u novim rekonstruiranim obiteljima puno je teže stvoriti skladne odnose među članovima obitelji. Djetetu je teško prihvatiti i pomiriti se s činjenicom da mu se roditelji razvode, te vrlo često može osjećati strah od napuštanja. Djeca mogu imati negativne reakcije kada saznaju da jedan od roditelja ima novog partnera. Možda će govoriti kako mu se ta nova osoba ne sviđa i kako ne želi da bude s njegovim roditeljem, ali razlog tome može biti što se dijete boji da će ga i ta osoba povrijediti. Također djeca mogu često negirati činjenicu da jedan od roditelja ima novu obitelj, te pokušava pomiriti svoje roditelje kako bi njegova obitelj ponovno bila na okupu. Kod mlađe djece koja žive u takvim obiteljima češće se javljaju znakovi depresije i internaliziranih reakcija na novu situaciju. Kod adolescenata je tipična pojava eksternalizacije, poput agresivnog i delinkventnog ponašanja. Također više su skloni konzumiranju alkohola i droge, te ranije stupaju u seksualne odnose. Zapravo reakcije djece čiji su roditelji sklopili novi brak se ne razlikuju puno od reakcija djece razvedenih roditelja. Istraživanja pokazuju kako djeca

koja žive u rekonstruiranim obiteljima nemaju problema u školi, ali zato imaju slabiji školski uspjeh od djece koja žive u tipičnim obiteljima. Takva djeca vrlo često ranije napuštaju školu i prekidaju školovanje, kako bi u što ranijoj dobi postali samostalni (Čudina-Obradović i Obradović, 2006; Rodriguez, 2007).

3. BRAK I BRAČNA ZAJEDNICA

Uspostavljanje partnerskih odnosa dugotrajan je proces koji zahtijeva puno truda i strpljenja. Na samom početku prilikom upoznavanja partnera javlja se uzajamna privlačnost koja predstavlja temelj za građenje daljnjih odnosa. Nakon toga, najbitnija je interakcija među partnerima koja im omogućuje da dalje grade svoje odnose. Najprije se trajanje interakcije produžuje, zatim se partneri počinju sve bolje upoznavati i otkrivati emocije drugoga. Kada se partneri još više povežu počinju stvarati zajednički sustav vrijednosti i planiraju zajedničku budućnost. Ako se građenje odnosa nastavi u pozitivnom smjeru, vrlo često se partneri odlučuju na brak. Brak se može definirati kao društvena i „zakonom uređena životna zajednica žene i muškarca“ (Obiteljski zakon, čl. 12) koja je povezana pravilima, običajima i vjerovanjima (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

3.1. Odnosi u braku

Obično nakon sklapanja braka partneri budu u fazi zaljubljenosti, te većinu vremena provode zajedno i trude se pokazati svoje osjećaje. Kako bi partneri svoje odnose u braku održali stabilnim i kvalitetnim, potrebno je da ulože puno truda, da imaju razumijevanja jedan prema drugome i da se mogu prilagoditi jedan drugome. Prema autoru Beavers (1988.) „u zdravim brakovima partneri uvažavaju mišljenje i jednog i drugog. Oni se raspravljaju, ponekad se svađaju, ali bez obaveznog nastojanja da netko mora biti pobjednik. Oni visoko vrednuju iskrenost i povjerenje u partnera...“ (Beavers, 1988 prema Pašalić Kreso, 2012:144) U uspješnom braku partneri rade na razvoju sebe kao osobe, ali i poštuju i prilagođavaju se razvoju svoga partnera. Čak i kada prođe faza zaljubljenosti, partneri koji se trude će i dalje biti zadovoljni izborom svog partnera i odnosima u braku. S druge strane, postoje partneri kod kojih se javljaju problemi nakon prolaska te početne faze. Počinju shvaćati da nisu izabrali prikladnog partnera za sebe i počinju se javljati prve nesuglasice. Autorica Pašalić Kreso (2012.) kao glavne razloge nestabilnosti i nezadovoljstva u braku ubraja „dosadu, ljubomoru i zakašnjelo otkrivanje već postojećih različitosti i nastajanje novih“ (Pašalić Kreso, 2012: 132). Partneri vrlo često tek kada počnu živjeti zajedno, uoče

određene negativne strane kod partnera koje nisu do tada primjećivali. Ako nisu spremni napraviti određene ustupke kako bi bolje međusobno funkcionirali, njihovi odnosi u braku postaju sve nestabilniji (Pašalić Kreso, 2012).

3.2. Uvjeti uspjeha i neuspjeha bračnih odnosa

Nestabilni odnosi u obitelji jedan su od najčešćih razloga za razvod partnera, koji je zadnjih godina u porastu (Državni zavod za statistiku, 2017). Postoji nekoliko faktora koji utječu na nestabilnost odnosa u obitelji. Može ih se podijeliti na tri područja, a to su: osobine bračnih partnera, karakteristike braka i bračni procesi i bračno okruženje (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

3.2.1. Osobine bračnih partnera

Osobine bračnik partnera jedna su od faktora koji utječu na bračnu kvalitetu. Među osobine se ubrajaju rod supružnika, dob u kojoj su supružnici sklopili brak, osobnost supružnika, religioznost i konzumiranje alkohola (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Kao što se kulture razlikuju po običajima i prihvatljivim obrascima ponašanja tako se razlikuju i po rodnim ulogama muškarca i žene. Primjerice u tradicionalnim društvima uloga žene je da se brine o obitelji i kućanstvu, dok se u modernim društvima smatra da bi muškarac i žena trebali imati podjednake uloge u odgoju djece i brizi za obitelj (Črpić i Bišćan, 2000). Upravo to je jedan od razloga bračne nestabilnosti. Ako partneri nemaju jednako viđenje o tome kako će primjerice podijeliti kućanske poslove ili rasporediti svoje prihode može dolaziti do čestih sukoba. Jedan od razloga koji može dovesti do razvoda u tradicionalnom društvu je upravo kada se muškarac osjeća manje dominantno. Istraživanja su pokazala kako muškarci smatraju da „ženin preljub, seksualna neusklađenost, odnosi sa ženinim roditeljima, ženino neracionalno trošenje novca“ (Amato i Rogers, 1997 prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006; 542) mogu dovesti do razvoda. Žene pak navode druge razloge poput „osobnosti muža, prevelike razlike u osobnostima muža i žene, muževo pretjerano konzumiranje alkohola, preljub...“ (Amato i Rogers, 1997

prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006; 542). Dob bračnog partnera i dob stupanja u brak su također jedan od pokazatelja bračne nestabilnosti. Parovi koji su mlađe životne dobi se češće rastavljaju nego oni starije životne dobi (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Također ljudi koji stupaju u brak u kasnijim godinama se manje razvode nego oni koji stupaju u brak jako mladi (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

U Hrvatskoj zadnjih nekoliko godina javlja se trend sklapanja brakova u sve starijoj životnoj dobi. Prema Državnom zavodu za statistiku Republike Hrvatske u 2017. godini prosječna dob sklapanja brakova za muškarce je bila 31,3 godine, dok je za žene bila 28,6 godina (Državni zavod za statistiku, 2017). Razlog je vjerojatno to što sve duže traje obrazovanje, teže je pronaći posao ili se jednostavno ne osjećaju spremno za sklapanje braka. Broj godina koje su partneri proveli u braku također utječe na mogućnost razvoda. Partneri koji su proveli više godina u braku se manje razvode od onih partnera koji su zajedno tek godinu ili dvije. „Ključna godina za rastavljanje supruga je prva godina braka, a razvode se između druge i četvrte najviše“ (Golubović, 1981).

Na odnose među partnerima u braku također utječu i njihove osobnosti. Ako partneri imaju slične osobine, te međusobno dobro komuniciraju, veća je vjerojatnost da će njihov brak ostati stabilan. Ako se nađu u suprotnoj situaciji, dakle da su vrlo različiti po svojim interesima, podcjenjuju jedno drugo, ne mogu dobro komunicirati, te su vrlo često agresivni, narušava se bračna stabilnost koja često vodi do razvoda braka. Osobine partnera utječu i na njihovu odluku o razvodu, ako imaju pozitivno mišljenje o razvodu onda lakše podnose taj proces, ali ako imaju negativan stav o razvodu manja je mogućnost da će do njega doći (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Parovi koji su religiozni također imaju negativno mišljenje o razvodu, zbog toga se ti partneri manje odlučuju na napuštanje braka. Dokazano je kako su religiozni parovi više povezani, jer dijele zajednička uvjerenja, zajedno se mole i odlaze u crkvu. Oni parovi koji ne dijele istu religiju nisu toliko povezani, te su njihove veze zbog toga nestabilnije (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Jedan od čimbenika koji utječe na bračnu stabilnost odnosi se na pretjeranu konzumaciju alkohola (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Ako jedan od partnera konzumira alkohol, to ne mora nužno biti uzrok bračne nestabilnosti, već može biti

posljedica drugih problema koji se pojavljuju među partnerima. Osobe koje konzumiraju alkohol u većim količinama, manje stupaju u brakove. Ako partner ima problema s alkoholom, smanjit će njegovu konzumaciju najčešće nakon rođenja djeteta. Bračni partner može ponovno početi konzumirati alkohol ako se pojave određeni problemi u odnosima s drugim partnerom. Ako počne više konzumirati alkohol, postoji mogućnost da će partner postati agresivan i nasilan prema ostalim članovima obitelji. Tako će se narušiti bračna stabilnost i doći će do razvoda. Postoji mogućnost da jedan od partnera nakon razvoda početi još više konzumirati alkohol (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

3.2.2. Karakteristike braka i bračnih procesa

Karakteristike braka i bračnih procesa odnose se na odrednice bračne nestabilnosti, pod koje se ubrajaju bračna kvaliteta, seksualno zadovoljstvo, zlostavljanje u braku, preljub, ekonomska moć partnera (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Većinom se stabilnost braka određuje odnosima partnera u braku, te se zanemaruju njihovi odnosi prije sklapanja braka. Prema istraživanjima (Fowers, Kelley i Olson, 1996 prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006). odnosi partnera u braku te njihova stabilnost mogu se odrediti i prije sklapanja braka. Parovi među kojima je često dolazilo do sukoba prije braka, nastavili su takav odnos i u braku. Isto tako oni parovi koji su međusobno dobro funkcionirali su nakon sklapanja braka bili zadovoljniji svojim odnosima. Na zadovoljnost bračnih odnosa utječe i vrijeme rođenja djeteta. Dokazano je kako parovi koji dobiju dijete prije sklapanja braka imaju manje kvalitetne odnose za razliku od parova koji dobiju dijete nakon sklapanja braka (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Bračna kvaliteta i stabilnost ovise i o seksualnom zadovoljstvu partnera. Partneri koji na početku braka nisu zadovoljni seksualnim odnosima se više razvode od parova kod kojih se nezadovoljstvo pojavi kasnije u braku (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Vrlo često ako partneri nisu zadovoljni seksualnim odnosima u braku započinju veze izvan braka. Istraživanjima je dokazano kako 67% žena i 69% muškaraca nakon što sazna za preljub se odlučuje na razvod braka (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Oni partneri koji se ne odluče na razvod braka nakon što su saznali za preljub

su većinom ljudi koji su bili zadovoljni u svom braku, imaju djecu i svog partnera smatraju i dalje privlačnom osobom (Pašalić Kreso, 2012).

Čimbenik koji u velikoj mjeri utječe na stabilnost braka je zlostavljanje u braku (Pašalić Kreso, 2012). To je problem o kojem se ne govori puno i koji se još istražuje. Smatra se kako bilo koji oblik zlostavljanja uništava odnose u braku i vodi do razvoda braka. Iako se zlostavljanje smatra jednim od najčešćih razloga za razvod braka, postoje partneri koji bez obzira na zlostavljanje ne žele podnijeti zahtjev za razvod. To se većinom događa zbog utjecaja kulture i društva u kojem partneri žive, te vjerskih razloga (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Posljednji čimbenik vezan uz bračne procese koji može utjecati na stabilne odnose unutar braka je ekonomska moć partnera (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Ako partneri nemaju velika primanja bit će češće nezadovoljni svojim brakom i zbog toga će dolaziti do sukoba. Isto tako ako žena ima bolja primanja veća je mogućnost da će doći do razvoda (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

3.2.3. Bračna okolina

Bračnu okolinu čine sve strukture i odnosi koji utječu na odnose između bračnih partnera. Ona se konkretno odnosi na strukturu djetinjstva, odnose među roditeljima, utjecaj partnerovih roditelja na brak te rad izvan kuće i bračnu nesigurnost (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Obitelj čini primarnu zajednicu u kojoj se dijete socijalizira, samim time roditelji postaju modeli od kojih dijete uči i usvaja određena ponašanja. Djeca tijekom odrastanja promatraju odnose među roditeljima, te kasnije kad osnuju svoju obitelj pokazuju određena ponašanja koja su usvojili u djetinjstvu (Pašalić Kreso, 2012). Tako će recimo djeca čiji su roditelji imali nestabilan brak i često se sukobljavali, i sama vjerojatno pokazivati agresivna ponašanja prema partneru (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Roditelji svojim stavovima i mišljenjima utječu na odabir partnera svojeg djeteta i na odnose s tim partnerom. S obzirom na to da su djeca emocionalno vezana uz svoje roditelje ponekad im je teško odvojiti se od njih, te vrlo često traže savjete roditelja vezane za svoj brak ili obitelj. Ako je jedan od partnera previše vezan uz roditelje ili

ako pak roditelji ne podržavaju odabir partnera svoga djeteta onda često dolazi do sukoba između članova obitelji i narušava se obiteljska stabilnost (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Osim obiteljskih odnosa na bračnu stabilnost utječu i društveni čimbenici. Oni se ponajprije odnose na rad izvan kuće, koji vrlo često stvara napetost i stres među partnerima. Zbog dužeg radnog vremena partneri manje vremena provode zajedno te se sve više počnu udaljavati. Takav način života utječe i na pojavu drugih problema među partnerima, te ponekad vodi do rastave braka (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

4. RAZVOD BRAKA

Razvod braka se odnosi na pravnu osnovu završetka braka, te se time razlikuje od rastave braka koja označava fizičko odvajanje supružnika. Razvod braka nije događaj kojeg obilježava potpis na papiru, već je dugotrajan i težak proces za oba supružnika i djecu. Prije nego što se partneri uopće odluče na razvod braka prolaze kroz određene etape (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Prva etapa se odnosi na emocionalni raskid, gdje se partneri udaljavaju jedno od drugog te ne pokazuju toliku privrženost kao prije. Druga etapa, odnosno intrapsihička etapa označava razdoblje gdje partneri počnu primjećivati nedostatke jedno kod drugog, primjerice da su neuredni, da nisu dovoljno osjećajni, smeta im način na koji drugi partner jede ili kako hoda (Pašalić Kreso, 2012). Dakle u ovoj fazi prestaje ljubavna „zaslijepljenost“ zbog koje ljudi većinom vide samo dobre strane svoga partnera, te počinju shvaćati kako možda nisu kompatibilni. U trećoj, to jest bračnoj etapi jedan od partnera shvaća da je drugi nezadovoljan u tom braku te pokušava razgovorom otkriti koji su razlozi njihovog nestabilnog braka. Ponekad ako supružnici dođu do treće faze, te zajedno uspiju doći do rješenja kako poboljšati međusobne odnose, brak se može dalje normalno nastaviti. Vrlo često to nije slučaj te supružnici onda dolaze do četvrte etape koja se naziva i društvena etapa. U ovom razdoblju supružnici su svjesni da bi moglo doći do razvoda braka, te o tome razgovaraju sa svojim bližnjima. Posljednja faza naziva se bračni sprovod, te se odnosi na konačnu odluku o razvodu braka (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Prema Obiteljskom zakonu „razvod braka može tužbom zahtijevati jedan bračni drug, a oba bračna druga prijedlogom za sporazumni razvod braka“ (Obiteljski zakon, čl. 50). Sud može odobriti zahtjev za poništenjem braka ako se radi o sporazumnom dogovoru o razvodu, ako partneri nisu u dobrim odnosima i nalaze se u nestabilnom braku, te ako su rastavljeni više od godinu dana. Razvod brak je konačan tek kada to potvrdi sud, te se u tom procesu supružnici mogu predomisli i prekinuti razvod braka. Poništenje razvoda braka događa se češće u obiteljima u kojima su partneri obrazovaniji, u kojima nije bilo zlostavljanja, te među partnerima koji dobro komuniciraju ili posjeduju zajedničke nekretnine (Čudina-Obradović i Obradović,

2006). Ako partneri ipak odluče nastaviti s procesom razvoda onda trebaju raspraviti o posljedicama za njihovu obitelj. Trebali bi najprije odrediti gdje će dijete stanovati, te tko će dobiti skrbništvo nad djetetom. Isto tako je bitno odrediti kakav odnos će dijete imati s roditeljem kod kojega ne živi, te visinu uzdržavanja djeteta (Obiteljski zakon, 2015). Ako se supružnici ne mogu dogovoriti oko podjele skrbništva nad djecom, trebali bi prisustvovati sastanku obiteljske medijacije (Čudina-Obradović i Obradović, 2006; Obiteljski zakon, 2015).

4.1. Obiteljska medijacija

Medijacija je proces u kojem dvije strane pokušavaju riješiti sukob uz pomoć medijatora, to jest treće osobe koja je objektivna i ne nudi rješenja, već navodi obje strane da zajedno dođu do zaključka. Bitna obilježja medijacije su ta da obje strane sudjeluju dobrovoljno u tom procesu i da treća osoba koja pomaže suprotstavljenim stranama uvijek mora biti objektivna i ne smije zauzimati strane (Centar za socijalnu skrb Zagreb). Medijacija se provodi ako jedna od strana ne želi priznati krivnju ili je prebacuje na drugoga, ako ne može iskazati osjećaje, te ako krivo tumači riječi sugovornika (Centar za socijalnu skrb Zagreb).

Obiteljska medijacija se odnosi na postupak u kojem dvije strane žele riješiti sukobe koji se događaju unutar njihove obitelji (Centar za socijalnu skrb Zagreb). Problemi se mogu odnositi na međusobnu komunikaciju članova obitelji, na njihov svakodnevni život ili najčešće na probleme oko podjele skrbništva i brige za djecu nakon razvoda (Obiteljski zakon, 2015). Zajednički donesene odluke pri postupku medijacije odobrava sud. Postoje dva oblika obiteljske medijacije, prvi je jednokratni medijacijski sastanak na kojem se rješavaju jednostavniji problemi, te se sudionicima svejedno ostavlja na izbor ako žele nastaviti sa savjetovanjem. Drugi oblik je višekratni medijacijski proces, gdje se rješavaju problemi sudionika kroz nekoliko susreta. Većinom se odnose na složenije sukobe u kojima se treba riješiti više problema, primjerice razvod u kojem se dovodi pitanje skrbi na djetetom, financijska podjela, te odnosi u obitelji nakon razvoda (Obiteljski zakon, 2015). Postoji i sumedijacija u kojoj sudjeluju dva medijatora, muškarac i žena, jer je tako lakše ostvariti dobru komunikaciju između suprotstavljenih strana (Centar za socijalnu skrb Zagreb).

Pozitivne strane obiteljske medijacije su te što medijator samo pomaže članovima obitelji da sami dođu do rješenja te ih potiče na međusobnu komunikaciju. Tako je lakše suprotstavljenim stranama doći do rješenja i prihvatiti ga jer zadovoljava potrebe i jedne i druge strane. Ona također potiče i razvijanje boljih odnosa među supružnicima jer ih potiče da donose odluke koje su osim za njih najbolje i za njihovo dijete. Kod medijacije je pozitivno i to što se ne traže uzroci sukoba nastali u obitelji, već se pokušavaju pronaći rješenja koja će pomoći uspostavljanju boljih odnosa u obitelji. Obiteljska medijacija se ne provodi ako je u obitelji prisutno nasilje ili jedna od strana nije sposobna za rasuđivanje (Centar za socijalnu skrb Zagreb).

4.2. Medijatori razvoda

Proces razvoda na bivše supružnike može ostaviti velike posljedice, posebno na onu stranu koja je ostavljena. Nakon razvoda ljudi se pokušavaju prilagoditi novom načinu života te se suočavaju s raznim stresorima- medijatorima koji kod njih izazivaju druge probleme poput pogoršanja zdravlja ili nemogućnost prilagodbe na novi način života ili emocionalnu nestabilnost. Prema autorima Čudina-Obradović i Obradović (2006) postoji nekoliko vrsta stresora koji utječu na ponašanje ljudi, te je prvi među njima socijalni medijator stresa razvoda. On se odnosi na prekid odnosa s užim članovima obitelji. Najteže za roditelje je prekid odnosa s djecom, što se odnosi na onog roditelja koji nije dobio puno skrbništvo nad djetetom, u većini slučajeva je to otac. Vrlo često se nakon rastave nastavlja sukob s partnerom, te zato bivši supružnici prekidaju odnos sa zajedničkim prijateljima i ponekad rodbinom jer oni većinom se priklone jednoj strani. Također jedna od posljedica je smanjenje životnog standarda, jer muškarac i žena nemaju više zajedničke prihode. S obzirom na to da većinom djeca žive s majkom njoj je puno teže jer sada sama mora zarađivati dovoljno da se skrbi za djecu, pogotovo ako očevi neredovito plaćaju alimentaciju. Roditelju koji skrbi za dijete puno je teže organizirati i svakodnevne obaveze, jer je vrlo zahtjevno raditi i pronaći dovoljno vremena za odgoj i brigu o djeci. Sljedeći je psihološki medijator koji se odnosi na emocije koje se pojavljuju kod ljudi nakon razvoda. Najčešće se odnose na negativne emocije poput ljutnje, anksioznosti, straha, depresije (Amato, 2000). Partneri najčešće sebe krive za razvod, te pokušavaju otkriti što ih je uopće

dovelo do toga da se udalje od svoga supružnika, te hoće li se isti problemi pojaviti u budućim vezama i braku. Često se partneri nakon razvoda osjećaju usamljeno jer unatoč tome što od prijatelja ili bliže obitelji mogu zatražiti savjet, ne postoji osoba koja se će im služiti kao potpora kroz sve probleme s kojima se suočavaju (Keresteš, 2001). Novi oblici ponašanja koji se javljaju su posljedica stresa kojeg uzrokuje razvod. Nerijetko nakon razvoda bivši partneri počnu konzumirati alkohol ili počnu pušiti. Također vrlo je česta izmjena novih partnera, posebice kod muškaraca jer se osjećaju usamljeno. Ako ne uspiju pronaći nove partnere onda se javlja osjećaj zabrinutosti. Počinju se događati i promjene u svakidašnjem životu roditelja koji se brine o djetetu jer ne mogu dobro organizirati obaveze tijekom dana (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Zadnji medijator stresa razvoda odnosi se na reakcije partnera na razvod. One mogu ovisi o crtama ličnosti i osobinama partnera koje su vidljive i tijekom braka. Prema nekim stručnjacima te reakcije mogu biti pokazatelj je li osoba dovoljno stabilna da dijeli život s nekime odnosno je li dobar bračni partner. Neki pak tvrde da reakcije koje partneri pokažu nakon razvoda nisu odraz njihovih osobnosti, već stresa koji nastaje zbog procesa razvoda. Većina medijatora stresa je prisutna kod partnera do godinu dana nakon razvoda braka (Amato, 2000; Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

4.3. Moderator stresa razvoda

Moderatori predstavljaju osobine ljudi koje im pomažu da se lakše nose sa stresom nakon razvoda. Odnose se na rod bračnog partnera, dob, bračni staž, novog partnera i ostale moderatore (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Utjecaj stresa nakon razvoda drugačije se očituje kod muškaraca i žena. Muškarci se teže snalaze u novoj situaciji pogotovo ako su tradicionalno odgajani te se za većinu poslova u kućanstvu brinula žena, ali te situacije krize kod njih traju puno kraće nego kod njihovih partnerica. Također ako su žene odgajane u tradicionalnim obiteljima te im je vlastita obitelj predstavljala jednu vrstu cilja i uspjeha u životu, nakon rastave se one osjećaju nezadovoljno i neispunjeno. Kod žena koje su više okrenute karijeri razvod braka može ponekad donijeti i osjećaj olakšanja, te lakše prolaze kroz krizu (Amato, 2000). Najveća razlika među spolovima prisutna je kod ekonomskog stanja partnera nakon

razvoda, gdje se muškarcima povećavaju prihodi, dok žene koje većinom skrbe za djecu, moraju pažljivo raspolagati prihodima koji su vrlo često nedostatni za održavanje obitelji. Žene koje su starije životne dobi teže se suočavaju s razvodom, jer im je teško pronaći novog partnera koji će im biti podrška. Općenito ljudi starije životne dobi se puno teže privikavaju na život nakon razdvajanja od supružnika (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Sljedeći moderator stresa odnosi se na bračni staž, to jest godine provedene u braku. Partneri koji su proveli do tri godine u braku će proživljavati manji stres, jer do treće godine braka se partneri još navikavaju na zajednički život, te je njima puno lakše odvojiti se jer proces prilagodbe još nije završen (Golubović, 1981). Supružnici koji su u braku recimo deset ili petnaest godina puno teže podnose razvod. Dokazano je također kako partneri koji brzo nakon završetka braka stvore novi romantični odnos puno lakše prolaze kroz krizu i manje su kod njih prisutne negativne emocije (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Ostali moderatori se odnose na zrelost partnera i njegov način reagiranja i snalaženja u novim situacijama, te na način življenja. Recimo ako je jedan od partnera vrlo samostalna osoba i zna živjeti sam, lakše se također nosi s problemima na koje nailazi nakon razvoda. (Amato, 2000).

Postoji više načina na koje se partneri mogu nositi sa stresom nakon razvoda, a kreću od upoznavanja samog sebe. Najprije bi trebali iskazati svoje emocije vezane uz razvod, bez obzira jesu li negativne ili pozitivne, zatim bi trebali uočiti greške koje su radili tijekom odnosa s bivšim partnerom te ih pokušati ispraviti u novim vezama. Trebali bi se više posvetiti karijeri i napredovanju, kao i kućanskim obavezama i provođenju vremena sa svojom djecom (Berman i Turk 1981 prema Čudina-Obradović i Obradović 2006).

5. UTJECAJ RAZVODA BRAKA NA DJECU

Razvod braka je dugotrajan proces koji na oba supružnika ostavlja trajne posljedice. Do većeg problema dolazi ako je u toj obitelji bilo prisutno i dijete. Istraživanja pokazuju da je razvod braka za djecu drugi najstresniji događaj u životu, nakon smrti roditelja (Bujšić, 2005). S obzirom na to da proces razvoda može trajati godinama, te da se uz njega vežu i drugi problemi unutar obitelji, on može imati jako veliki utjecaj na razvoj djeteta. Djeca tijekom razvoda ne dobivaju punu pažnju roditelja, te kako se i oni sami nose s problemima, ne mogu biti uvijek uz dijete i služiti mu kao potpora. Zapravo sam proces razvoda ne ostavlja posljedice na dijete, već odsutnost jednog od roditelja i nedovoljna dostupnost drugog (Bujšić, 2005). Slične posljedice na djetetov razvoj kao i razvod roditelja, ostavljaju stalni sukobi prije razvoda. Smatra se zapravo kako je bolje za dijete ako dolazi do čestih sukoba među roditeljima, da se oni rastave i da dijete živi u jednoroditeljskoj obitelji. Za djetetov razvoj je bolje da živi s jednom stabilnom osobom, nego da boravi u okruženju koje je štetno za sve članove obitelji. Vrlo često nakon razvoda se sukobi među roditeljima i dalje nastavljaju, te su u njih uključena djeca. Postoje razni čimbenici koji mogu utjecati na djetetovu prilagodbu na novu situaciju u obitelji (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

5.1. Moderator utjecaja razvoda na dijete

Moderatori utjecaja razvoda se odnose na čimbenike koji utječu na način na koji se djeca nose s razvodom, odnosno čimbenici koji im mogu olakšati ili otežati prilagodbu novoj situaciji. Rod djeteta smatra se vrlo važnim moderatorom razvoda (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Naime, uočene su razlike između reakcija dječaka i djevojčica na razvod. Dječaci su ti koji puno teže podnose razvod braka, najčešće zbog toga što nakon razvoda žive s majkom i nedostaje im prisutnost muške osobe, točnije oca (Keresteš, 2001).

Reakcija djece na razvod ovisi i o njihovoj dobi. Primjerice dječaci čiji se roditelji rastave prije adolescencije puno teže podnose proces razvoda nego kada se to dogodi

za vrijeme adolescencije. Općenito sva djeca u mlađoj dobi, od 3 do 9 godina se puno teže nose a rastavom nego starija djeca. Razlog tome je što oni ne razumiju da se roditelji rastavljaju zbog neskladnih odnosa, a ne zbog njihovog ponašanja (Wallerstein, 2006). Djeca u dobi do 9 godina vrlo često pokušavaju promijeniti svoje ponašanje jer smatraju da će zbog toga roditelji ostati zajedno. Ako dijete uz sebe ima osobu kojoj vjeruje i koja mu služi kao potpora, osim roditelja, ono će lakše prolaziti kroz proces razvoda i nositi se sa svim problemima koji ga okružuju. Pozitivan utjecaj na njega mogu imati vršnjaci i prijatelji iz vrtića ili škole, te programi za djecu razvedenih roditelja koje mogu pohađati (Bujšić, 2005).

Osim roda djeteta, čimbenik koji utječe na prilagodbu djece na razvod je i rod roditelja. U Hrvatskoj kao i u većini drugih zemalja, nakon razvoda najčešće majke dobivaju skrbništvo nad djecom jer se smatra kako su one više emocionalno vezane za djecu od očeva (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Do problema može doći ako se otac počne sve više udaljavati od djeteta, te ono na kraju u potpunosti izgubi očinsku figuru. Na dječake to ostavlja puno veće posljedice nego na djevojčice, jer oni time ne samo da gube jednog od roditelja, već gube i modela pomoću kojeg se uče rodnim ulogama. Jedan od nedostataka je također to što majke ponekad same ne mogu dovoljno zarađivati ili ne mogu organizirati aktivnosti tijekom dana tako da provedu što više vremena s djetetom. Ako se roditelj sam ne može nositi s razvodom i on na njega ostavlja teže emocionalne posljedice, samim time ni dijete se neće moći nositi s posljedicama koje na njega ostavlja razvod roditelja. Ako se roditelj osjeća loše zbog razvoda i nekoliko godina kasnije, dijete će također poprimiti od njega određene oblike ponašanja koji kod njega mogu trajati čitav život. Dokazano je kako djeca koja odrastaju u nestabilnim obiteljima, te ona čiji su roditelji razvedeni kasnije ponavljaju slične oblike ponašanja kada osnuju vlastitu obitelj (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Također takva nesigurno ponašanja i emocionalne posljedice koje je na dijete ostavio razvod mogu se očitovati i pri samom odabiru partnera (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

5.2. Reakcije djece na razvod

Djeca rane i predškolske dobi gledaju na roditelje kao na jednu čvrstu zajednicu koju nitko ne može razoriti, te kao osobe koje će biti uvijek uz njih. Zbog toga kod njih vijest o razvodu veže uz sebe puno negativnih emocija. Kod sve djece prva reakcija koja se javlja je šok. Iako su upoznata sa situacijom unutar obitelji te su svjedoci čestih sukoba među roditeljima, djeca se većinom nadaju da će se ta situacija popraviti te da će im roditelji ostati zajedno. Najčešće djeca ostanu zatečena tom odlukom zbog načina na koji im roditelji kažu da će se razvesti (Rodriguez, 2007). Većina roditelja ne pripremi djecu na ono što im žele reći ili ih pak samo obavijeste bez da im daju dobro objašnjenje zašto se to dogodilo. Osim početnog šoka djeca prolaze kroz pet faza reakcija (Heizman i Freiland 1977 prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Prva faza odnosi se na negiranje. Djeca ne žele prihvatiti činjenicu da se njihovi roditelji razvode, te da je jedan od roditelja morao napustiti dom. Zbog toga djeca vrlo često poriču da jedan od roditelja više nije prisutan, te se služe ispričama poput „moja je majka samo oputovala“ (Rodriguez, 2007). Djeca tako nesvjesno iskrivljuju istinu, zapravo moglo bi se reći kako oni maštaju da je njihova obitelj i dalje na okupu. Nakon što djeca počnu prihvaćati činjenicu da mu se roditelji razvode, kod njih se počne javljati osjećaj bijesa. Dijete pokušava pronaći krivca za situaciju u kojoj se nalazi, te vrlo često se ljuti na svoje roditelje, pogotovo na onog koji odlazi od kuće. Razlog tome je što se djeca većinom osjećaju izdano kada saznaju za razvod i misle da roditelj koji odlazi od kuće neće više biti uz njega. Djeca mogu pomisliti da ih roditelji ne vole zato što se žele razvesti ili pak da su oni krivi za razvod. Zbog toga žele popraviti svoje ponašanje, misleći da će tako roditelji ostati zajedno. Misle da ako budu više poslušni, pojedju cijeli ručak, poprave ocjene u školi roditelji će biti sretniji i da će svi ostati zajedno. Kada shvate da zapravo ničime ne mogu popraviti situaciju, onda se kod djece javlja osjećaj tuge te počnu okrivljavati sebe za sve što se događa. Djeca time gube samopoštovanje, te smatraju da nisu bitni svojim roditeljima i da se ne žele više brinuti za njih. Djeca zbog toga počnu tražiti sve veću pažnju roditelja, da se uvjere da im je i dalje stalo. Kada roditelji pokušavaju zamijeniti svoju pažnju materijalnim stvarima, djeca vrlo često iskorištavaju takve situacije, pogotovo ako se nalaze u fazi adolescencije. Shvaćaju da bez obzira na svoje

ponašanje, roditelj će se pokušati iskupiti za njegov izostanak te će biti više popustljiv nego inače i tako će dijete dobiti sve što poželi. Bitno je da roditelji zajedno postave granice i razgovorom pokušaju riješiti probleme. Bolje je djeci objasniti da zbog situacije u obitelji će se manje viđati s jednim roditeljem, ali da je njemu i dalje stalo. Tako će djeca lakše prihvatiti odluku roditelja, te će shvatiti da nisu kriva za razvod i da na to ne mogu nikako utjecati (Rodriguez, 2007).

Navedene emocije pripadaju kratkotrajnim reakcijama djece i one se mogu podijeliti na eksternalizirane, poput agresije i internalizirane, kao što je depresija, promjena slike o sebi i prilagodba društvu (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

5.3. Kako djeca prihvaćaju razvod?

Prema autorici Wallerstein (2006) roditelji dolaze do velikog problema kada svojoj djeci moraju objasniti da se razvode, te kada ima moraju pomoći da se nose s tim procesom. Bitno je prije svega da roditelji uzmu u obzir da svako dijete drugačije reagira na takve vijesti, te da mogu drugačije reagirati njihov sin ili kćer ili pak dijete rane dobi i adolescent. S obzirom na to da je razvod dugotrajan proces koji ostavlja trajne posljedice na cjelokupni razvoj djeteta, on može kod njega izazvati i neke privremene oblike ponašanja koji kod njega do sad nisu bili prisutni. Djeca se mogu više povući u sebe, te postati nezainteresirana za igru s vršnjacima ili pak zaostajati u školi. Ako se to dogodi, potrebno je pružiti pomoć djetetu kako bi nastavilo normalno sa svojim obavezama, ali i kako bi se razvijalo kao i ostala djeca. Bitno je znati u kojem stupnju razvoja se nalaze djeca kako bi im se mogla pružiti odgovarajuća podrška. O djetetovom stupnju razvoja i godinama ovisi također kako će reagirati na vijest o razvodu, te što će mu predstavljati najveći problem. Isto tako spol djeteta je jedan od faktora o kojem ovisi kako će se djeca ponašati nakon razvoda. Veće razlike u ponašanju vidljive su kod dječaka, nego kod djevojčica. Za njih je uobičajeno da pokazuju lošije rezultate u školi i agresivnija ponašanja. Djevojčice pak zbog svih problema koji ih okružuju puno ranije sazrijevaju (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Djeca koja su različitog temperamenta, također drugačije reagiraju na razvod.

Recimo ako je dijete mirnije roditelji će puno lakše moći razgovarati s njime, ali postoji mogućnost da će se ono povući u sebe, te da će se kasnije vidjeti posljedice razvoda (Wallerstein, 2006). Djeca koja burnije reagiraju na razvod i pokazuju više svoje osjećaje, dobro je pružiti pomoć odmah. Oni zbog toga lakše mogu riješiti probleme, te je manja mogućnost da će razvod ostaviti trajne posljedice na njihov razvoj (Wallerstein, 2006).

Bez obzira na to koliko dobro poznaju svoje dijete, roditelji neće moći uvijek znati kako se njegovo dijete osjeća i kako se nosi s razvodom. Djeca zapravo jako malo govore o svojim osjećajima, već oni te promjene pokazuju putem promjena u ponašanju. Ako roditelj ne obraća dovoljno pažnje na svoje dijete, jer je okupiran vlastitim problemima, neće moći vidjeti da se dijete osjeća usamljeno. Isto tako djeca ponekad ne žele pokazati što osjećaju, jer smatraju da moraju ostati jaki zbog svojih roditelja. Bez obzira na to koliko godina imaju, ako vide da im se roditelji ne osjećaju dobro oni će im htjeti pružiti podršku (Wallerstein, 2006).

5.3.1. Djeca do treće godine života

Dijete od kada se rodi zahtijeva da mu roditelji posvete punu pažnju. Osim što je potrebno brinuti o njihovoj higijeni, prehrani i snu, za dijete treba stvoriti okruženje u kojem će se ono osjećati sigurno i voljeno kako bi se moglo normalno razvijati. Bitno je da se dijete emocionalno poveže sa svim članovima obitelji i da stvori s njima tople i pozitivne odnose (Rodriguez, 2007). Ako se roditelji razvedu kada dijete ima nekoliko mjeseci, onda je moguće da se neće stvoriti takvo okruženje u kojem će se dijete osjećati sigurno. U takvim situacijama kod male djece se najčešće javlja osjećaj straha. Djeca se boje da se nitko neće moći brinuti o njima, te se cijelo vrijeme pokušavaju boriti sa strahom kojeg osjećaju. To uvelike utječe na djetetov razvoj, jer da bi se dijete pravilno razvijalo mora istraživati svijet oko sebe. Ako se dijete ne osjeća sigurno u okolini u kojoj se nalazi ono će se fokusirati na prevladavanje straha, te zbog toga neće istraživati i samim time će se usporiti njegov razvoj. Zapravo nije potrebno da se roditelj odseli iz obiteljskog doma kako bi dijete osjetilo posljedice razvoda, za bebu je dovoljno da osjeti negativne emocije prisutne kod majke i oca.

Dijete kada je manje poprima i dalje ponašanja ljudi oko njega i njihove reakcije i emocije koje idu uz to. Zato je sasvim normalno da će djetetu od dva mjeseca biti teško jednako kao i roditelju, prolaziti kroz proces razvoda. Ako se jedan od roditelja odvoji od djeteta, na početku će dijete osjećati tugu, koja će kasnije prijeći u nezainteresiranost za tog roditelja. Ako oba roditelja zbog vlastitih problema zanemaruju dijete, ono će pokušavati privući njihovu pozornost. To rade tako da vrlo često plaču, jer jedino tako mogu komunicirati s roditeljima. Ako dijete uoči da se situacija ne mijenja bez obzira na plač, ono se počne osjećati usamljeno i zapostavljeno te se kod njega javlja još veći strah. Kao takve mogu se vrlo često povući u sebe jer smatraju da roditeljima nije stalo da zadovolje njihove potrebe. Neobične oblike ponašanja mogu pokazivati i kroz igru, ako dijete osjeti da je uz njega osoba koja mu nije poznata i sigurna neće htjeti biti u njezinom prisustvu. Postoji mogućnost da će dijete biti više privrženo onom roditelju s kojim provodi više vremena i koje se više brine za njega. Tako recimo ako ga posjeti roditelj koji više ne živi s njima, postoji mogućnost da neće htjeti biti uz njega. To nije znak da dijete ne voli tog roditelja ili da ga ne treba, već želi pokazati kako se sigurnije osjeća uz onog roditelja koji mu je dokazao kako će se brinuti za njega i uvijek biti prisutan (Wallerstein, 2006). Djeca u dobi od jedne do dvije godine također pokazuju znakove uznemirenosti kada roditelji razgovaraju o razvodu. Iako možda još ne može komunicirati s njima, dijete u toj dobi sve razumije tako da roditelji moraju biti oprezni kada razgovaraju i na koji način razgovaraju (Rodriguez, 2007; Wallerstein, 2006).

5.3.2. Djeca u dobi od tri do pet godina

Djeca u trećoj godini života počinju shvaćati da im nije potrebno stalno prisustvo roditelja kako bi se osjećali sigurnima. Misle da su roditelji uvijek uz njega i da će ga uvijek štititi (Rodriguez, 2007). Zato kada im roditelji kažu da će se rastaviti prva reakcija koja se kod njih javlja je strah. Djeca te dobi se najviše boje da će ih oba roditelja napustiti i da se nitko više neće brinuti o njima. U toj dobi oni ne razumiju ni nagle promjene koje se događaju u njihovom svakodnevnom životu, te zašto se recimo njihova majka sada često ljuti i ne želi se više igrati s njima. Njima je jako teško, nakon što saznaju za razvod, odvojiti se od svojih roditelja jer imaju strah da se oni kada neće

vratiti. Zbog toga djeca vrlo često plaču kada ih roditelji ostavljaju u vrtiću (Wallerstein, 2006). Promjene će se dogoditi u njegovom ponašanju prema vršnjacima, recimo možda će burnije reagirati ako mu neko dijete uzme igračku ili će tražiti više pažnje od odgajatelja. Razlog je to što dijete u toj dobi utjehu može dobiti samo od roditelja i ako se osjeća zanemareno, može pokazivati određene oblike ponašanja kako bi zadobilo roditeljevu pažnju (Wallerstein, 2006). Također djeca u toj dobi mogu sebe kriviti za razvod svojih roditelja. Misle da su ga roditelji odlučili napustiti jer nije bilo poslušno i jer nije recimo pospremilo igračke. Upravo zbog tog razloga roditelji bi trebali razgovarati s djecom i pokušati im objasniti da ne trebaju sebe kriviti za razvod i da je jedan od roditelja otišao jer je tako najbolje za svih, a ne zato što je prestao voljeti svoje dijete. Odgovori koje roditelj daje djetetu trebaju sadržavati sve potrebne informacije i biti prilagođeni njegovoj dobi. Također kada se jedan od roditelja sprema napustiti obiteljski dom, dijete se treba o tome obavijestiti. Ako se dijete probudi jedno jutro i njegove majke više nema u kući kod njega će se javiti osjećaj straha, ali će se svejedno i dalje nadati da će se ona vratiti. Bitno je da roditelj s kojim dijete ostane pokuša što više vremena provesti s njim i pokazati mu da je uz njega i da će ga štititi (Rodriguez, 2007). Bilo bi dobro da dijete, ako pohađa vrtić, ostane u istom vrtiću jer djetetu poznata okolina može pružati osjećaj sigurnosti koji je u njegovom domu narušen, sad kada nema jednog roditelja (Rodriguez, 2007; Wallerstein, 2006).

5.3.3. Djeca u dobi od šest do devet godina

Djeca u dobi od šest do devet godina su djeca koja su na prelasku iz vrtića u školu i koja već pohađaju osnovnu školu. S obzirom na to da djeca u ovoj dobi puno bolje razumiju što se događa oko njih, razumljivo je da se često kod njih javlja osjećaj napetosti i nezadovoljstva, te da se ponekad osjećaju kao da je problem koji ih sad muči nerješiv (Rodriguez, 2007). Oni odvajanje od roditelja, kao i dijete bilo koje dobi, smatraju vrlo teškim iskustvom koje na njih ostavlja negativne posljedice. Vrlo često zbog toga može doći do promjene u ponašanju djeteta i pogoršanju njegova zdravlja. Prema autorici Rodriguez (2007) znakovi koje djeca pokazuju mogu biti česte noćne

more i strah od odlaska u krevet, pogotovo u kući roditelja koji nema skrbništvo. Zatim česte glavobolje i bolovi u trbuhu, kao i nedostatak koncentracije. Djeca mogu imati problema i u socijalizaciji s vršnjacima, te ih često izbjegavati. Vrlo često djeca žele biti sama, te žele pobjeći od kuće jer misle da će tako riješiti problem. Osim toga djeca u ovoj dobi su dosta pod utjecajem svojih vršnjaka i zato ih zanima što drugi ljudi misle o razvodu njihovih roditelja. Iako se mogu činiti zrelije od djece mlađe dobi, njima i dalje treba stalna podrška roditelja kao i mlađoj djeci (Rodriguez, 2007). Roditelji bi bez obzira na dob djeteta trebali odvajati vrijeme samo za njega, jer je najbitnije da se u takvim stresnim situacijama dijete osjeća voljeno i sigurno (Rodriguez, 2007).

5.3.4. Djeca u dobi od 10 do 12 godina

Djeca osnovnoškolske dobi su već dovoljno zrela da mogu sama odlučivati što je dobro, a što loše za njih te na temelju toga donositi odluke (Rodriguez, 2007). Bitno je da roditelji prilikom razgovora traže i poštuju mišljenje svoje djece, jer im je posebno bitno u ovoj dobi da roditelji slušaju što im žele reći. Ovo je doba kada se djeca ne mogu smatrati djecom, ali ni odraslim osobama. Oni zapravo u ovoj fazi odrastaju i pokušavaju pronaći sebe. Upravo zbog toga je bitno da imaju nekoga tko će im služiti kao uzor (Rodriguez, 2007). Ako se roditelji odluče na razvod kad je dijete u ovoj dobi, postoji mogućnost da će na njega to ostaviti trajne posljedice. Upravo zbog toga što dijete traži nekog na koga će se ugledati, a odnos među roditeljima je takav da se stalno sukobljavaju, dijete će zapravo biti prepušteno samo sebi. Imat će osjećaj kao da se od njega traži da bude neovisno, te će se kod njega često javljati ideje o odlasku iz obiteljskog doma (Rodriguez, 2007). Zbog situacije u kojoj se nalazi može često imati osjećaj nepovjerenja u druge ljude, upravo zbog toga što ga ni vlastiti roditelji ne shvaćaju. Roditelji mogu misliti kako je njihovo dijete samostalno i kako se dobro nosi s posljedicama razvoda, a zapravo dijete ne želi pokazati kako se osjeća tužno i povrijeđeno zbog toga što njegova obitelj više nije zajedno (Rodriguez, 2007). Djeca adolescentske dobi će češće razgovarati s prijateljima o problemima koji ih muče nego s roditeljima. To može biti jedan od razloga zašto roditelj misli da je njihovo dijete

dobro. Bitno je da bez obzira na to pokazuje li dijete neke negativne emocije ili ne, roditelj razgovara s njim i pruži mu podršku (Rodriguez, 2007).

5.4. Promijenjena slika o sebi

Postoje značajne razlike između djece koja su odrastala u klasičnim obiteljima s oba roditelja i djece čiji su roditelji rastavljeni (Amato, 2000). Djeca koja su odrastala u jednoroditeljskim obiteljima imaju lošiju sliku o sebi te manje samopoštovanja. Dječja slika o sebi se mijenja kada jedan od roditelja odluči napustiti dom. Većina djece smatra da su oni svojim lošim ponašanjem razdvojili svoje roditelje. Kasnije ta krivnja može prerasti u depresiju s kojom se djeca mogu nositi godinama. Ako djeca ne prođu kroz sve faze inicijalnih reakcija i ne dođu do zadnje faze u kojoj shvaćaju da ne mogu nikako promijeniti odluku roditelja, osjećat će se krivima za razvod još mnogo godina kasnije. Osjećat će krivnju i za odlazak jednog od roditelja iz obiteljskog doma, jer će smatrati da ga roditelj više ne voli zbog nekih njegovih postupaka. Još ako roditelj koji se odseli nema česti kontakt i ne objasni djetetu da ga i dalje voli i da mu ne prestaje biti roditelj, dijete će se osjećati napušteno i izdano (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Razvod na djecu ostavlja jako teške posljedice, te djeca čiji su se roditelji razveli više od jednog puta mogu pokazivati još gore oblike ponašanja (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Za mušku djecu je tipično da budu više agresivni i pokazuju delinkventna ponašanja, a za žensku djecu je tipično da više konzumiraju drogu. Istraživanja pokazuju kako većina djece čiji se roditelji razvode konzumiraju drogu, jer im ona pomaže da se nose sa stresom nastalim zbog razvoda. Pogotovo ako taj proces prate problemi poput stalnih sukoba roditelja, ekonomski problemi i psihički problemi jednog od roditelja (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Posljedice koje razvod ostavlja na djecu ne moraju biti trajne, već mogu trajati samo za vrijeme prilagodbe. Nakon što se roditelji i djeca nauče funkcionirati odvojeno, neka neprihvatljiva ponašanja kod djece se smanjuju (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Što se tiče kognitivnog razvoja djece, dokazano je kako i na djecu rane dobi razvod ostavlja značajne posljedice, pogotovo kod one djece čije se majke nisu mogle nositi s

razvodom i samostalnim odgojem djeteta. Djeca koja žive s oba roditelja su na testovima kognitivnih sposobnosti pokazala bolje rezultate nego djeca samohranih majki. Također djeca školske dobi, čiji su roditelji rastavljeni, imaju lošiji školski uspjeh od djece koja žive s oba roditelja (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Isto vrijedi i za djecu u adolescenciji, koja osim što pokazuju niže rezultate, napuštaju škole te pokazuju delinkventne oblike ponašanja. Posljedice razvoda ne moraju biti iste za svu djecu, te kod one djece koja nakon razvoda imaju podršku oba roditelja, te njihov odnos se ne razlikuje puno od onog prije rastave, lakše podnose taj proces i ne moraju nužno pokazivati neprihvatljive oblike ponašanja i niže rezultate u školi (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

6. PODRŠKA DJECI TIJEKOM I NAKON RAZVODA

Razvod za djecu predstavlja stresno razdoblje. U njihovim glavama javlja se puno pitanja koja izazivaju osjećaj nepovjerenja prema bližnjima. Djeca koja su bila otvorena i spremna za igru mogu se početi povlačiti u sebe ili pak dijete koje je uvijek bilo blažeg temperamenta može početi pokazivati znakove agresivnosti. Ako se promjene kod djeteta ne očituju u ponašanju, postoji mogućnost da će biti prisutne kasnije tijekom odrastanja. Vrlo je bitno zato da djeca dobiju podršku i pomoć od svojih roditelja kao i svoje okoline kako bi lakše prevladali to stresno razdoblje.

6.1. Podrška roditelja

Bez obzira na to koliko godina imaju, prva emocija koja se javlja kod djece kada čuju da se njihovi roditelji razvode je strah. Djeca se boje da će ih roditelji zauvijek napustiti i da ih više neće voljeti. Upravo zbog toga niti jednom roditelju nije lako izabrati pravi trenutak kada će reći djeci da njihova obitelj neće više biti ista. Djeci se treba objasniti da bez obzira na to što majka i otac više neće živjeti skupa, da ih svejedno vole i da će biti uvijek uz njih. Prema autorici Wallerstein (2006) najbolji način da se djeci objasni zašto dolazi do razvoda je da se organiziraju najmanje dva obiteljska sastanka u kojem će sudjelovati svi članovi obitelji. Bez obzira pokazuju li to ili ne, djeci je jako teško prihvatiti da se njihovi roditelji razvode i da neće više svi živjeti skupa. Oni žele da zauvijek ostanu zajedno, iako njihov međusobni odnos nije dobar i nisu zadovoljni u tom braku. Jako je bitno da roditelji kažu djeci što prije da su se odlučili na razvod, jer i njima treba duže vremena da prihvate tu činjenicu. Roditelji bi trebali organizirati obiteljski sastanak kada imaju više slobodnog vremena kako bi djeci što bolje objasnili situaciju i kako bi mogli odgovoriti na sva njihova pitanja. Bitan je način na koji će reći djeci da se rastavljaju jer taj razgovor može na njih ostaviti veliki utjecaj te se mogu sjećati tog događaja i kada odrastu. Ako oba roditelja ne mogu mirno razgovarati s djecom, najbolje bi bilo da im objasne što se događa s njihovom obitelji odvojeno. Prilikom razgovora s djecom roditelj ne bi trebao smišljati razne izgovore, već im iskreno reći što se događa i pokazati im da je uredu osjećati tugu i

nezadovoljstvo, jer je gore za djecu ostati suzdržan jer im to šalje poruku da i oni moraju ostati jaki. Roditelji bi trebali početi od toga kako vole svoju djecu i kako će uvijek biti uz njih, te da nemaju razloga osjećati se krivima za njihov razvod. Dobro je objasniti im stvarne razloge razvoda, ali na način koji je primjeren njihovoj dobi. Recimo „mi se razlikujemo u tome kako želimo živjeti. Tata radi sedam dana u tjednu i često je na poslovnom putu, voli svoj posao i, iako želi provoditi vrijeme i s vama, osjeća da će biti nesretan bude li manje radio. Mama je jako usamljena i nesretna i želi da on bude više kod kuće“ (Wallerstein, 2006: 20). Trebali bi razmisliti o načinu na koji će objasniti što se događa u obitelji bez da okrive jedno drugoga, jer tako poručuju djetetu da i ono treba izabrati stranu. Djeci treba objasniti kako je ta odluka donesena kako bi svima bilo lakše i kako bi svi bili sretniji. Bez obzira na njihove postupke, te na ponašanja koja za roditelje nisu bila prihvatljiva, djeca ne bi trebala sebe kriviti za to što će njihovi roditelji živjeti odvojeno. Roditelji su ti koji su odgovorni za razvod i djeca moraju shvatiti da ako budu poslušnija svejedno neće utjecati odluku roditelja (Bujšić, 2005). Vrlo je bitno objasniti im i da bez obzira na to što će se dogoditi, da će njihovi roditelji uvijek biti uz njih i da će oni uvijek biti obitelj. Djeca bi u ovakvim situacijama trebala imati priliku reći svoje mišljenje i izraziti svoje strahove. „Mnoga mala djeca misle da razvod znači da će ih poslati da žive odvojeno od oba roditelja ili misle da jednog od roditelja više nikada neće vidjeti“ (Wallerstein, 2006: 23). Zadaća roditelja je da pažljivo slušaju djecu i pokušaju riješiti njihove brige i probleme vezane uz razvod. Roditelji bi također zajedno s djecom trebali razgovarati o tome gdje će tko živjeti, te koliko će boraviti kod kojeg roditelja. Tako djeca dobiju potvrdu da je i njihovo mišljenje bitno kada se donose važne odluke. Nakon razgovora roditelji bi trebali dati djeci vremena da pokušaju prihvatiti novu situaciju u obitelji (Rodriguez, 2007).

Na drugom sastanku roditelji bi trebali razgovarati s djecom o pitanjima koja ih brinu i o bitnim promjenama koje će se dogoditi u njihovom životu. Kada odgovaraju na pitanja, roditelji bi trebali reći djetetu istinu i trebali bi biti što objektivniji kako se dijete ne bi osjećalo da mora birati stranu. Onaj roditelj koji dobiva skrbništvo nad djetetom mu ne bi trebao reći da je zato što ga voli više nego drugi roditelj, već da će dijete živjeti s njim jer je to za njegovu dobrobit. Dijete treba znati da onaj roditelj s kojim neće živjeti ga i dalje voli i bit će uvijek uz njega (Wallerstein, 2006).

Ponekad roditelji djetetu ne govore istinu o roditelju koji je napustio dom da bi zaštitili dijete i da bi se ono osjećalo voljeno. Nije dobro djetetu prikazivati situaciju boljom nego što je, već bi mu roditelj trebao omogućiti da izrazi i svoje negativne emocije. Ponekad se djeca mogu osjećati krivima za razvod svojih roditelja, te prilikom razgovora ne žele pokazivati svoje emocije ili ne žele sudjelovati u razgovoru. Ako dijete stvarno vjeruje da je krivo za razvod, kod njega se može pojaviti još negativnih emocija kada shvate da dobrim ponašanjem ne mogu ispraviti situaciju u obitelji (Bujšić, 2005). Kako bi izbjegli tu situaciju, roditelji bi trebali često razgovarati sa svojim djetetom, te mu objasniti da je normalno da ga je strah ali da će oni biti uvijek uz njega. Također djeci trebaju dopustiti da ispričaju svoje lijepe trenutke prilikom posjeta jednom od roditelja, bez obzira na to što se oni ne slažu. Treba im se objasniti da uvijek mogu vidati oba roditelja i roditelji ne bi trebali pred njima kritizirati jedno drugo već trebaju pokušati pronaći pozitivne strane (Wallerstein, 2006).

Koliko god da se djeci da vremena da prihvate situaciju u kojoj se nalaze, neće im biti dovoljno. Ponekad djeca mogu negirati činjenicu da im se roditelji rastavljaju ili da je jedan od roditelja napustio obiteljski dom. Vrlo se često mogu osjećati zanemareno, jer im roditelji ne mogu posvetiti previše vremena zbog problema u kojima se nalaze ili jednostavno ne mogu organizirati dobro aktivnosti tijekom dana, pogotovo sada kada su sami s djetetom. Kako bi se to spriječilo, bilo bi poželjno da roditelji provode što više vremena s djecom i to baveći se aktivnostima koje oni vole. Ne bi im se trebao pretrpavati dan aktivnostima samo kako ne bi mislili o tome što se događa kod kuće, već bi im se trebalo omogućiti dovoljno vremena da mogu razmisliti o svemu. Roditelj koji je napustio dom bi trebao što češće posjećivati djecu. Ako on ne može, djeca bi trebala provoditi vrijeme s poznatim osobama poput bake i djeda ili svojih prijatelja. Dijete bi uvijek trebalo znati da njegovi roditelji nisu prestali biti roditelji samo zato što ne žive više zajedno. Bez obzira na to što za njih obilježava jedno teško razdoblje ne bi im roditelji trebali previše popuštati, te bi zajedno sa svojim bivšim partnerom trebali dogovoriti određena pravila za djecu (Wallerstein, 2006).

Većina djece osjeća strah od napuštanja ne samo tijekom procesa razvoda, već i do godinu dana nakon. Bitno je da roditelji budu prisutni tijekom cijelog procesa kako bi se dijete lakše nosilo sa stresom i svojim emocijama. Djeca se vrlo često vraćaju

prijelaznim objektima koje su odbacili jer im oni nude određenu sigurnost, te zbog istog razloga se ne odvajaju od osobe kojoj su više privrženi. Prema autorici Rodriguez (2007) roditelji bi u takvim situacijama trebali više pažnje posvetiti svome djetetu, za početak tako da ga uvijek pažljivo slušaju kada im prepričavaju recimo kako su proveli dan i da ga pritom gleda u oči. Kada su na poslu trebali bi nazvati svoje dijete kako bi ono znalo da misle na njega. Trebali bi svaki dan odvojiti barem malo vremena za razgovor ili igru s djetetom. Ponekad roditelji nakon razvoda pokušavaju ispuniti mjesto roditelja koji je napustio dom, što nije potrebno, već bi trebali djeci dati do znanja da su uvijek tu uz njih (Rodriguez, 2007; Wallerstein, 2006).

6.2. Podrška vrtića i odgajatelja

Djeca najveći dio svoga vremena, osim u obiteljskom domu, provode u odgojno-obrazovnoj ustanovi. Skupina u kojoj borave, vršnjaci s kojima se igraju kao i njihov odgajatelj pružaju im osjećaj sigurnosti i omogućuju im da se osjećaju prihvaćeno. Iz tog razloga kada se u obitelji djeteta čiji se roditelji rastavljaju počnu događati promjene, bitno je da mu odgajatelj pruži osjećaj stabilnosti i da mu bude potpora. Odgajatelj bi trebao pokazati djetetu da mu se uvijek može obratiti ako postoji neki problem i da će ga zajedno riješiti. Trebao bi mu reći da je uvijek spreman za razgovor i potaknuti dijete da iskaže svoje osjećaje i mišljenje. Isto tako bi trebao dati djetetu dovoljno vremena da samo prihvati nastalu situaciju, jer ne žele sva djeca odmah razgovarati o svojim problemima. Odgajatelj bi trebao djetetu dati slobodu da izrazi svoje osjećaje i objasniti mu da je uredu da se osjeća ljuto, tužno ili da ga je strah jer se svi ponekad tako osjećaju. Ako dijete ne voli razgovarati o svojim osjećajima, odgajatelj bi trebao omogućiti djetetu da ih izrazi na drugi način osim verbalnim putem, recimo preko crteža ili glume. Također kroz razne aktivnosti bi trebao pomoći djetetu da prihvati i situaciju u kojoj se trenutno nalazi koliko god da je to teško. Bilo bi dobro da odgajatelj i drugoj djeci u skupini pokuša objasniti da njihov vršnjak nije drugačiji zato što majka možda više ne živi s njim i ne dolazi po njega u vrtić. Druga djeca u skupini bi trebala znati da se njihov prijatelj osjeća tužno i trebali bi mu služiti kao potpora i pomoći mu ako je to potrebno. S obzirom na to da dijete većinu vremena provede u skupini trebao bi se za njega osigurati mirni kutak gdje se može opustiti i

odgajatelj bi trebao stvoriti okruženje u kojem se dijete osjeća sigurno. Za dijete određeni dnevni ritam i stalne aktivnosti tijekom dana također pružaju osjećaj sigurnosti, zato ne bi bilo dobro unositi promjene u njihovu dnevnu rutinu (Bujšić, 2005; Jukić Lušić, 2007).

Sve što se događa u djetetovoj okolini može utjecati na njegovo ponašanje, zato je bitno da roditelji obavijeste odgajatelja o promjenama koje se događaju unutar obitelji. Vrlo je važno da oba roditelja surađuju s odgajateljem kako bi se djetetu mogla pružiti potrebna podrška i kako bi se dijete lakše nosilo s razvodom. Osim s djetetom, odgajatelj bi trebao razgovarati i s roditeljima jer razvod i za njih predstavlja tešku i stresnu situaciju, te mogu zbog toga biti zatvoreni i imati manje povjerenja u odgajatelja. Trebalo bi im se objasniti da sve informacije koje podijele s odgajateljem su korisne za njegov rad s djetetom. Prilikom razgovora odgajatelj bi trebao ostati neutralan, odnosno ne bi trebao biti na strani majke ili oca jer on ne može riješiti njihove probleme, već je on tu da pomogne djetetu (Bujšić, 2005; Jukić Lušić, 2007).

6.3. Pravna podrška

Prema Obiteljskom zakonu, supružnici su dužni tijekom procesa razvoda odrediti način ostvarivanja skrbi za dijete, mjesto stanovanja djeteta i visinu naknade za uzdržavanje djeteta. Odluku o tome kod kojeg roditelja će dijete živjeti najčešće donosi sud. To je duži proces koji obuhvaća procjenu oba supružnika, njihovih osobnih i roditeljskih kompetencija te analizu situacije zbog koje se supružnici razvode. Odluka se donosi tako da se prati interes i mišljenje djeteta, te ga se pokušava što više zaštititi u tom procesu tako da se gleda njegova dobrobit. Oba roditelja imaju jednaka prava na skrbništvo nad djetetom, osim ako se radi o iznimnim situacijama gdje sud odredi samo jednog roditelja kao skrbnika. Supružnici se mogu sami dogovoriti koliko vremena će provoditi s djetetom, ali je isto tako bitno da to bude u skladu s dječjim interesom. Bitno je da se postignuti dogovor navede u odluci kako bi se spriječilo neizvršavanje obaveza, odnosno kako bi svaki roditelj znao koje vremensko ograničenje treba poštivati. Roditelj s kojim dijete živi bi trebao omogućiti drugom roditelju česte posjete te ga poticati da bude što više uključen u život djeteta. Oba roditelja bi trebala biti uz dijete i pružiti mu podršku tako da se dijete ne osjeća manje voljeno i da na njega

manje utječe ta stresna situacija. Bez obzira na to koliko godina ima, dijete ima pravo znati što se događa u obitelji i ima pravo izraziti svoje mišljenje. Roditelji bi trebali na prikladan način u skladu s dobi djeteta objasniti mu da se rastavljaju i zašto se rastavljaju. Prilikom razgovora ne bi trebali okrivljavati jedno drugo, niti nametati djetetu loše mišljenje o drugom roditelju. Dijete također ima pravo da ga oba roditelja uzdržavaju, a visina iznosa se određuje isto putem suda. Prilikom odluke razmatraju se dječje potrebe, dob i obrazovanje, odnosno uzima se u obzir pohađa li dijete vrtić ili osnovnu školu (Osmak-Franjić, 2007)

7. ZAKLJUČAK

Za bračne partnere, a posebno za djecu, proces razvoda braka može biti jako bolan i stresan. Takva odluka roditelja da se rastavljaju, može na dijete ostaviti trajne posljedice. Bez obzira na to koliko godina imaju i kako podnose razvod roditelja, djeca će pokazati promjene u ponašanju. Krivit će sebe za razvod roditelja, mislit će da ako promijene svoje ponašanje, da će se roditelji pomiriti. Recimo ako je mama svaki dan se ljutila na dijete jer ne piše zadaću, dijete će misliti da je ono krivo za razvod. Isto tako djeca će htjeti provoditi više vremena s roditeljima, kako bi se uvjerali da ih oni i dalje vole i da im služe kako podrška. Postoji mogućnost da će postati više povučena ili pak pokazivati agresivna ponašanja. Bitno je da roditelji i ljudi iz djetetove okoline koji provode najviše vremena s njim, uoče ta ponašanja i pokušaju pomoći djetetu da se nosi s problemima. Važno je da se djetetu prenose bitne informacije o promjenama u obitelji, bez obzira na njegove godine. Roditelji moraju pokazati djetetu da su uvijek spremni na razgovor, da će mu služiti kako podrška i da će ga voljeti bez obzira na sve. Uloga odgajatelja je također da bude podrška djetetu i njegovim roditeljima. Dijete bi se uz odgajatelja trebalo osjećati sigurno da iskaže sve svoje emocije i strahove. Odgajatelj bi trebao biti osoba na koju se dijete može osloniti i koja će mu pomoći da prevlada negativne utjecaje svoje okoline i pomogne mu da izgradi sebe kao osobu.

8. LITERATURA

1. Amato, P.R., (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of marriage and family* 62 (4), 1269-1287. Preuzeto 24.svibnja 2019. s <https://hrcak.srce.hr/file/180281>
2. Benven, A. (1972). Obitelj kroz povijest. *Bogoslovska smotra*, 42 (1), 35-51. Preuzeto 18.svibnja 2019. s <https://hrcak.srce.hr/36642>
3. Bujšić, G. (2005). *Dijete i kriza : priručnik za odgajatelje, učitelje i roditelje*. Zagreb : Golden marketing - Tehnička knjiga.
4. Centar za socijalnu skrb Zagreb. Preuzeto 25.svibnja 2019. s https://www.czss-zagreb.hr/sites/default/files/dokumenti/letci/razvod_braka_i_obvezno_savjetovanje_0.pdf
5. Čudina-Obradović, M., Obradović, J. (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb : Golden marketing - Tehnička knjiga.
6. Črpić, G., Bišćan, Ž. (2000). Muško i žensko između uloge i osobe. Ispitivanje promjene uloga spolova u hrvatskom društvu. *Bogoslovska smotra*, 70 (2), 421-442. Preuzeto 31.kolovoza 2019. s <https://hrcak.srce.hr/31170>
7. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2017. Preuzeto 18.svibnja 2019. s <https://www.dzs.hr/Hrv/important/Interesting/articles/Demografski%20trendovi.htm>
8. Golubović, Z. (1981). *Porodica kao ljudska zajednica : alternativa autoritarnom shvatanju porodice kao sistema prilagođenog ponašanja*. Zagreb : Naprijed.
9. Keresteš, G. (2001). Roditeljsko ponašanje i obiteljska klima u obiteljima samohranih majka. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 10(4-5 (54-55)), 903-925. Preuzeto 31.kolovoza 2019. s <https://hrcak.srce.hr/file/31330>

10. Jukić Lušić, I. (2007). Vrtić kao izvor podrške djetetu tijekom razvoda roditelja. *Dijete, vrtić, obitelj*, 13 (50), 5-9. Preuzeto 16.kolovoza 2019. s <https://hrcak.srce.hr/177064>
11. Obiteljski zakon, NN 103/2015. Zagreb.
12. Osmak-Franjić, D. (2007). Prava djece tijekom i nakon razvoda roditelja. *Dijete, vrtić, obitelj*, 13 (50), 2-4. Preuzeto 17.kolovoza 2019. s <https://hrcak.srce.hr/177060>
13. Pašalić Kreso, A. (2012). *Koordinate obiteljskog odgoja*. Filozofski fakultet, Univerzitet u Sarajevu.
14. Rodriguez, N. (2007). *Djeca u vrtlogu razvoda : zaštitite dijete od negativnih posljedica razdvajanja*. Rijeka : Dušević & Kršovnik.
15. Wallerstein, J.S. (2006). *A što s djecom? : odgoj djece prije, za vrijeme i nakon razvoda*. Zagreb : Planetopija.